

UOT 94(479.24)

<https://doi.org/10.59849/2710-0820.2025.2.82>

Şöbə Məmmədova

AMEA-nın A.A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutunun

“Azərbaycanının VII-XIV əsrlər tarixi”

şöbəsinin kiçik elmi işçisi

Azərbaycan

shela.mammadova@yahoo.com

AZƏRBAYCANDA İSLAM TARİXİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ PROBLEMİ VƏ TARİXŞÜNASLIQDA YANAŞMALAR

Açar sözlər: İslam tarixi, Azərbaycan dövləti, tarix, Qurani-Kərim, tarixşünaslıq

Giriş. Bayrağımızdakı üç rəng Azərbaycan dövlətinin formalaşdırılması və tərəqqisinin fundamental əsaslarının simvoludur. Bu üçlü formul özündə müasirlik (inkışaf), türklük (milli özünüdərk) və islam (bu dinin ən yüksək əxlaqi dəyərləri) anlayışlarını özündə ehtiva edir. İslam Quranda da vurğulandığı kimi, Böyük Yaradanın bəşəriyyətə əta etdiyi son və ən mü-kəmməl dindir. İstər keçmiş zamanların, istər də müasir dövrün ən böyük alimlərinin etiraf etdiklərinə görə, yalnız məhz bu din və onun kitabı insan həyatı, eləcə də yaradılış, hətta kainat məsələlərində primitiv ehkamlara deyil, mü-kəmməl elmi dərrakəyə söykənmək yolunu tutub. Uca bəşəri dəyərləri ilə insanların həyatına, əxlaqına, mənəviyyatına və davranışlarına əsrlər boyu təsir edən İslam, ilk növbədə bu dinin yayıldığı müsəlman dünyasının ictimai və mədəni tərkib hissəsinə çevrilib. Odur ki, İslamın tarixinin araşdırılması keçmişdəki proseslərin təcrübəsinin və bu dinin indiki dövrdə cəmiyyət münasibətlərinə təsirlərinin öyrənilməsi baxımından həmişə aktual olaraq qalır.

İslam tarixini öyrənməklə biz dünya mədəniyyətinin formalaşmasına təsir edən bir tarixi öyrənirik və bu da insanlara yaxşını pisdən ayırmağa kömək edir, daha müsbət bir cəmiyyətin formalaşmağına səbəb olur.

İslam Allahın dini olduğu və insanların həyatına, əxlaqına, mənəviyyatına və dolayısı ilə davranışlarına bilavasitə təsir etdiyi üçün İslam tarixinin öyrənilməsi həmişə aktual olaraq qalır.

İslam tarixi Azərbaycan dövlətinin mənsub olduğu dinin tarixidir. İslam tarixinin öyrənilməsinə və sevdirməsinə lazımı dəyərin veril-

məsi, eyni zamanda şanlı dövlətimizə dəyərin verilməsi deməkdir.

Hər zaman öz uzaqgörənliyi, müdrikliyi ilə seçilmiş Ümummilli liderimiz cənab Heydər Əliyev İslam dininin dövlətimiz üçün önəmini bilərək onun azərbaycan xalqının mədəniyyətinin bir hissəsi olduğunu qeyd etmiş və bildirmişdir ki, ədalətin zəfər çalması üçün İslam dəyərlərinə müraciət zəruridir.

1993-cü ilin sentyabrında Təzə pir məscidini ziyarət edən Heydər Əliyev müsəlmanları Mövlud bayramı münasibətilə təbrik edərək İslam dəyərlərinin azərbaycan xalqının həyatındakı əhəmiyyətini vurğulamış, Sovetlər İttifaqının dağılmasından sonra müstəqil ölkənin milli-mənəvi dirçəliş dövrünün başladığını ifadə etmişdir. (1)

Beləliklə, sovet dövründə başlayan İslam dininin təqibi prosesinə son qoyulması məhz Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi ilə başlamışdır.

Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev cənabları 2017-ci ildə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının rəsmi mətbuat orqanı olan “OIC Journal” jurnalında dərc olunan “İslam həmrəyliyinə güclənməsi zamanın çağırışıdır” başlıqlı məqaləsində İslam dininin dünya tarixindəki mövqeyindən bəhs edərək vurğulayır: “Qədim tarixə, zəngin mədəni irsə, böyük təbii və insan resurslarına malik İslam dünyası müasir dünya nizamının, beynəlxalq münasibətlər sisteminin yaranması və inkışafında mühüm rol oynamışdır. İslam dini həmişə sulh, tolerantlıq, humanizm

ideyalarını aşılaraq və dünya sivilizasiyasına əsaslı töhfələr vermişdir”. (15)

Cənab Prezidentin İslam dininə göstərdiyi qayğının ən bariz nümunəsi Prezidentin yuxarıda adı çəkilən məqaləsində qeyd etdiyi kimi, sovet dövründə Azərbaycan ərazisində cəmi 17 məscidin fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, 2017-ci ilin əvvəllərində məscidlərin sayının 2166-ya çatmasıdır.

Bütün bu amilləri nəzərə alaraq, İslam tarixinin öyrənilməsinə hər zaman olduğu kimi günümüzdə də olduqca aktual hesab edirik. İslam dini ümumbəşəri din olduğu üçün İslam tarixini öyrənərkən biz bütün insanlığın tarixini öyrənirik.

Şübhəsiz, İslam tarixinin ilk dövrlərini əhatə edən, yaxud, bəzi məqamlarını ələ alan çoxsaylı kitablar yazılmışdır. Lakin bunların əksəriyyəti çox böyük həcmdə olduğu üçün oxucuya çətinlik yaradır. Bəziləri də ensiklopedik səpkidə olduğu üçün məsələləri muhtəsər olaraq ələ alır və oxucunu qane etmir. Bu vəziyyəti nəzərə alaraq məqalədə İslam tarixinin üslubunu, yazılış qaydalarını araşdırmaq nəzərdə tutulmuşdur. Məqalə tamamilə akademik metod tətbiq edilməyərək, geniş oxucu kütləsi üçün uyğun şəkildə yazılmışdır.

Tarix nədir? “Tarix” ərəb sözü olub, lüğəvi mənası vaxtın bilinməsi deməkdir. Tarixin predmeti zaman və insandır. “Tarix” sözü, əsasən, zaman mənasını daşıyır. Fərdlərin və cəmiyyətlərin vəziyyətini və hərəkətlərini “vaxt” daxilində müəyyən edir. “Tarix” sözü ilk dəfə Cənubi Ərəbistanda tətbiq edilmişdir.

Geniş mənada “tarix” keçmişdə baş vermiş hadisələri ifadə edir. Buna görə də tarix elmi bəşəriyyətin keçmişinin, düşüncəsinin və yaşayışının ümumi mənzərəsini təşkil edir. Həmçinin, tarix millətlərin inkişafını, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqələrini, onların daxili və xarici problemlərini əhatə edən elmdir.

Əslində tarix həqiqəti öyrənməkdir. Keçmişlə əlaqəli doğruları anlamaq, yaşanılmış zamanı qiymətləndirmək və gələcəyə yaxşı hazırlaşmaq üçün çox vacib faktordur (14, s.15). Həm maddi, həm də mənəvi təkmilləşmə və mədəniləşmə, əsasən keçmişə öyrənib buraxılmış səhvləri görüb düzəltmək və gələcəyə daha düzgün şərtlər hazırlamaqla mümkün ola bilər. Maddi, mənəvi və mədəni inkişafda tari-

xin oynadığı mühüm rol insanları tarix yazmağa sövq etdi.

Bununla da ümumi və milli tarixlər meydana gəldi. Zaman keçdikcə baş verən hadisələr tarix elminin inkişafını və zənginləşməsinə tələb edirdi. Tarix elmi siyasi tarix, elm tarixi, iqtisadi tarix, dinlər tarixi və s. kimi qollara bölündü.

Tarixçi tarixi sənədlərə əsaslanaraq araşdırma edib keçmişə yenidən gündəliyə gətirməklə bəşəriyyətə tarixi yenidən yaşadır. Bu halda tarix - keçmişdəki tarixi sənədlərin danışması və qiymətləndirilməsidir (15, s.16).

Cahiliyyə dövründə tarix. Ərəblər cahiliyyə dövründə də tarixlə yaxından maraqlanırdılar. Çünki onlar əvvəlki nəsillərin sonrakı nəsillərə təsirinə inanırdılar. Buna görə də İslamdan öncəki ərəblər ailənin, qəbilənin soy-kökünün bilinməsinə xüsusi əhəmiyyət verirdilər. Buna görə İslam öncəsi ərəb tarixşünaslığı iki istiqamətdə inkişaf etdi: “Ənsab şəcərələri” və “Əyyamul-Ərəb”. “Ənsab şəcərələri” (nəsəb elmi) ailənin, qəbilənin soy-kökünün araşdırılması, öyrənilməsi idi. “Əyyamul-Ərəb” isə adət-ənənələrin öyrənilməsi idi. Həm “Ənsab şəcərələri”, həm də “Əyyamul-Ərəb” yazıya alınmadan, şifahi şəkildə yayılırdı. Həmin şifahi tarixə cahiliyyə dövrünün ərəb şerini də aid etmək olar. Çünki, müharibə və sülh məsələlərində, qəbilələrarası münasibətlərdə, inanc və düşüncənin ifadə edilməsində şer xüsusi rolunu var idi.

Əsasən, şifahi olaraq yaddaşlarda saxlanılan qədim ərəb şerlərindən “Ukaz vadisi”ndə qurulan yarmarkada (miladi təqviminin 540-cı ili) təşkil olunan şer müsabiqələrində söylənilən şerlərin bir qismi daha sonra yazıya alınır və ən yaxşılardan Kəbənin divarına asılılırdı (11, s.38.).

Nəsəb elmi ilə şer arasında əlaqə var idi. Çünki şer də nəsəb elmi kimi şəxsiyyətlərin, hadisələrin öyrənilməsinə səbəb olurdu. Bu da tarix anlayışının inkişafına gətirib çıxarırdı. Digər tərəfdən müxtəlif mədəniyyətlərdən və dinlərdən olan insanlar ticarət, səyahət və həcc etmək məqsədilə Ərəbistana gəlirdilər. Beləliklə ərəblər qonşu millətlər və dövlətlərin tarixinə aid məlumatlar əldə edirdilər. Bəzi tədqiqatçılar, hətta, Məkkədə tarixlə əlaqəli xüsusi nazirliyin və “tarix qurumunun” mövcud olduğunu da bildirirlər (7).

İslam tarixinin yaranması və inkişafı.

Müsəlmanlar tarixə çox böyük əhəmiyyət verirdilər. Çünki tarix insanların əxlaqına, mədəniyyətinə və gələcəyinə təsir edən elmdir.

İslam tarixi 610-cu ildə (miladi təqvim) Qurani-Kərimin Hz. Muhəmmədə (s.a.v.) vəhy edilməsi ilə başlayır. Qurani-Kərimdə İslam əqidəsi və ibadət əsasları ilə yanaşı bəşəriyyət tarixindən yaradılış, dinlər, hökmdarlar və peyğəmbərlər haqqında məlumatlar da verilir. Qurani-Kərimin demək olar ki, bütün surələrində hər hansı tarixi hadisədən bəhs edilir. Qurani-Kərim bəşəriyyət tarixi ilə əlaqə qurmaq baxımından əksiksiz üsulun əsaslarını təqdim edir. İnsanlar arasındakı qarşılıqlı əlaqələri səbəb-nəticə istiqamətində qiymətləndirir.

Erkən dövrlərdə İslam tarixşünaslığı bütün dövlətlərin ilkin tarixşünaslığı kimi rəvayətçi tarixşünaslığa əsaslanırdı. Yəni, nəql olunan hadisələr üzərində çox mülahizə edilmədən, qruplaşdırılmadan, səbəb-nəticə əlaqələri qurulmadan olduğu kimi oxucuya çatdırılırdı. Analiz, müqayisə, ümumiləşdirmə, səbəb-nəticə əlaqələrinin qurulması və s. metodlar, ümumiyyətlə, dünya tarixşünaslığında olduğu kimi İslam tarixşünaslığında da sonradan meydana gəlmişdir. Belə ki, təhlillərin ardıcıl şəkildə aparılmasının bir göstəricilərindən biri olaraq aşağıdakıları qeyd etmək olar:

Prof. Dr. Mustafa Faydanın “Siyer Sahasıdakı İlk Telif Çalışmaları” adlı yazısında yer alır: Qurani-Kərimin məzmunu ilə Həzrəti peyğəmbərin (s.a.v) həyatı, bir peyğəmbər olaraq şəxsiyyətinin ərz etdiyi xüsusi İslam tarixşünaslığı sahəsindəki yazıların əsasını təşkil etmişdir. Bu iki əsas ünsürlə birlikdə, Quranın nazil olduğu ərəb cəmiyyətinin İslamdan əvvəlki vəziyyəti, Məkkədən Mədinəyə (M.622) hicrətin tarix və təqvim başlanğıcı olaraq qəbul edilməsi, Divan Təşkilatının qurulması; fəthlərlə İslam dövlətinin qısa bir zamanda imperiyaya çevrilməsi; fərqli mədəniyyətlərlə təmas qurmaları; ...kimi xüsusi müsəlman ərəb dünyasında tarixşünaslığın yaranış və inkişafını həm tərkib və növ, həm də tarix fəlsəfəsi istiqamətində təsir etmiş əsas faktorlar olmuşlar.

Beləliklə, Qurani-Kərim bir cəhətdən tarix fəlsəfəsinə başlanğıc təşkil edə biləcək məlumatlar verir və İslam tarixi metodologiyası və fəlsəfəsinin bir çox qaydalarını sərgiləyir, lakin

tam mənada açıq bir tarix fəlsəfəsi təqdim etmir. Məsələn, Hz. Peyğəmbərin (s.a.s.) müharibələrindən təfəssilatlı şəkildə bəhs etmir, amma peyğəmbərimizin (s.a.s.) mübarizə tərzini və onun qətiyyətliliyi haqqında məlumat verir. Aparılan müharibələrdə müsəlmanların qələbələrini və məğlubiyətlərini “səbəb-nəticə” əlaqəsi çərçivəsində izah edir. Məsələn, Bədr müharibəsində qələbə əldə edilməsi, Uhud və Huneyn müharibələrində müvəqqəti məğlubiyətə uğranılması “səbəb” anlayışı çərçivəsində ortaya qoyulur.

Bununla da, müsəlmanlar insanların keçmişini, etdiyi işləri ümumi çərçivədə, lakin öyrədicisi metodla təqdim edən Quranda tarixin mühüm bir hissəsini hazır şəkildə əldə etdilər.

Quranda əvvəlki millətlərin və dövlətlərin, hökmdarların və peyğəmbərlərin haqqında çoxsaylı tarixi məlumatların mövcud olması müsəlmanları tarixi tədqiqatlara sövq etdi, müfəssirləri izah etdikləri ayələr üçün lazım olan tarixi məlumatları Quranda və Qurandan kənardə axtarmağa istiqamətləndirdi. Beləliklə, vaxt keçdikcə tarixi ünsürlərə əhəmiyyət vermək təfsirçiliyin əsas xüsusiyyətlərindən biri oldu (12, s.43).

Bundan başqa, Hz. Muhəmmədin (s.a.s.) nümunəvi həyatı və şəxsiyyəti İslam tarixşünaslığının yolunu təşkil etdi.

Muhəmməd peyğəmbərin (s.a.s.) həyatının hər cəhətdən tədqiq edilməsi, Qurani-Kərimin təfsir edilməsi, hədislərin toplanması müsəlmanlar arasında tarixşünaslığın təməllərini təşkil etdi.

Eyni zamanda hədis üsulu elminin inkişafı İslam tarixşünaslığında tənqidçi yanaşmanın əsasını qoydu. Hədisləri toplayarkən doğruluğunu yoxlama üsulları tarixşünaslığın inkişafına müsbət təsir göstərdi. Nəticədə hədisşünaslıqda əsas ünsürlərdən biri olan tənqidçilik (cərh və tədil) müsəlman tarixçilərin yaradıcılığında öz əksini tapdı.

Buna görə də deyə bilərik ki, İslam tarixinin qaynağını Qurandan sonra hədislər təşkil edir. Toplanan məlumatlar bir müddət əzbər və nəql yolu ilə mühafizə olundu. Sonrakı illərdə yazıldı, kitablarda, məcmuələrdə toplandı və tarix tədqiqatçılığı Siyərlə davam etdi.

Fəthlər də İslam tarixşünaslığının təşəkkülündə əsas ünsürlərdəndir. Tarix haqqındakı

məlumatları əvvəllər məhdud olan müsəlman ərəblər qələbələr nəticəsində qonşu millətlər və dövlətlərlə müxtəlif münasibətlər qurdular, onların keçmişləri, milli-mənəvi dəyərləri haqqında məlumat sahibi oldular. Həmçinin, bərabər yaşadıqları millətlərin tarixlərini öyrənmək istədilər. Nəticədə bir tərəfdən tarix elmi ilə maraqlandılar, digər tərəfdən fəth edilmiş ölkələrin kitablarını ərəb dilinə tərcümə etdilər (9, s.12.). Müsəlman ərəblər fəthlərini xronoloji şəkildə yazaraq “futuhat” (fəthlər-Ş.M.) kitabları ərsəyə gətirdilər. Onlar bu cür əsərlərdə “rəvayətçi tarix” tərzini əsas götürdülər, lakin tarix fəlsəfəsi ilə məşğul olmadılar.

Hz. Peyğəmbərdən (s.a.s.) çatdırılan hədislərin səhihliyini təsbit etmək məsələsi ortalığa çıxdıqda bu istiqamətdə işlər görüldü. Nəticədə “hədis tədqiqatı metodologiyası” (hədis üsulu) təşəkkül tapdı və inkişaf etdi. Bu vaxtdan sonra rəvayət olunanların tənqidi metodu hazırlandı və dünyada tayı-bərabəri az görülən həssaslıqla inkişaf etdi (13,s.43.).

Hz. Muhammədin (s.a.s.) ölümündən sonra İslam dünyanın dörd tərəfinə yayıldı. Ərəb dili tədqiqatçıların istifadə etdiyi dil oldu. İslam dininin elmə, düşüncəyə, tədqiqata verdiyi əhəmiyyət insanlara İslamı və İslam tarixini öyrənməyə həvəsləndirdi.

İslam tarixşünaslığı “şifahi” və “yazılı” tarixşünaslıq şəklində inkişaf etdi. Həm şifahi, həm də yazılı islam tarixşünaslığı birlikdə yarandı. Lakin İslam tarixinin bir elm kimi meydana gəlməsi hicri I əsrə təsadüf edir (Mevlane Şibli; Asrı Saadet; c I, s. 35-50). Belə ki, Peyğəmbərimiz (s.a.s.) oxuyub-yazmağı bilənlərə Qurani-Kərimi yazdırır, oxuyub-yazmağı bilməyənlərə isə əzbərləndirdi. Həmçinin hədislərin yazılmasına da erkən dövrdə icazə verildi. Nəticədə şifahi sənədlə yazılı sənəd eyni zamanda meydana gəldi.

İlk İslam tarixçiləri əsasən mühəddislər (hədis elmi ilə məşğul olanlar) idilər.

Səhabələr və təbiinlər İslam tarixini şifahi və yazılı şəkildə sonrakı nəsllə çatdırırdıqlarına görə İslam tarixinin qurucuları olaraq qiymətləndirilə bilirlər.

Siyər və Məğazi tarixinə gəldikdə isə qeyd etməliyik ki, Muhamməd Peyğəmbərin (s.a.s) sözlərinin və hərəkətlərinin, həyatındakı bütün hadisələrin bilinməsini təmin edən elmə “Siyər”

və “Məğazi” deyilir. “Siyər” sözü isə “sirə” sözünün cəmidir; davranış və vəziyyətlər mənasına gəlir. “Sirə” Peyğəmbərin (s.a.s) davranış forması, xüsusilə müharibələrdəki mövqeyini bildirir.

Siyər elmini metodoloji şəkildə ərsəyə gətirən İbn İshaq oldu. O, tarixi rəvayətlərə və etibarlı qaynaqlara istinad edərək, siyər elmini zənginləşdirdi. İbn İshaqın əsəri İslam tarixinin siyər sahəsində ilk əsər sayılır. Çünki, İbn İshaqdan əvvəlki tarixçilər metodoloji şəkildə tarix yazmamışdılar.

İbn İshaq “Kitabül Meğazi” əsərində sələf və çağdaşlarından daha geniş bir anlayışla əsərini üç qismə bölmüş, ilk hissəsini Hz. Adəmdən etibarən digər nəbilərə ayıraraq, Hz. Peyğəmbərin (s.a.v.) həyatını son iki bölümdə uzun bir nəbilər zəncirinin son və ən önəmli halqası olaraq ələ almışdır (4,s.23).

Geniş bir bütün hadisələri ehtiva edən və daha öncəki əsərlərdən istifadə edilərək hazırlanan ümumi tarix kitabları hicri II əsrdən etibarən yazılmağa başlanmış, III əsrdə isə artıq daha geniş mənada, yəni, siyər, məğazi, nəsəb şəcərələri (soy-kökü öyrənən elm - Ş.M), hədis və tarixi rəvayətlərdən ibarət bilgiler üzərinə qurulmuş əsərlər ərsəyə gəlmişdir. Məsələn, əsərlərində sağlam bir tənqid zehniyyətini əks etdirən Bəlazuri (ö. 892) idarə təşkilatına, sosial şərtlərə, mədəni-tarixi ünsürlərə də yer vermişdir (4, s. 29).

Siyər və məğazi kitablarından sonra əshabın (səhabə) və tabiinin tərcümeyi-hallarından və s. bəhs edən “Təbəqat və tərəcim” kitabları yazıldı. “Təbəqat və tərəcim” kitablarının ən qədimləri Muhamməd b. Sadın “Tabakatus Səhabə” əsəri ilə İbn Kuteybənin “Tabakatuş-Şuara” əsəridir.

Daha sonra isə dinlər tarixi, əqidə tarixi (kəlam elmi), məzhəblər tarixi, fikir və mədəniyyət tarixi, dövlətlər və millətlər tarixi, ədəbiyyat tarixi və s. kitablar meydana gəldi.

Rəşid xəlifələr hədis əzbərlənməsinə, yəni, İslam tarixi qaynaqlarının əzbərlənməsinə böyük əhəmiyyət verərəkən, dünya tarixi ilə də əlaqələrini kəsmədilər. Daha sonra Əməvi xəlifəsi Müaviyə dünya tarixi ilə yaxından maraqlandı, tarixləri ərəb dilinə tərcümə edən bir idari orqan təsis etdi (10, s.9).

Müaviyə Yəməndən dövrünün böyük tarixçilərindən olan Ubeyd b. Şürya əl-Cürhümini yanına çağırdı; Ondan qədim ərəb tarixi, ərəblərin qeyri ərəblərlə müharibələrini ehtiva edən məlumatları toplamağını istədi (10, s.9).

Bütün bu faktlar göstərir ki, müsəlman dünyasında istər rəşid xəlifələr dövründə, istərsə də digər xəlifələr dövründə olsun, tarixin öyrənilməsinə və yazılmasına xüsusi əhəmiyyət verilmişdir.

Müasir dövrdə aparılan araşdırmalarda isə müsəlman əhalinin, xüsusilə, sosial, siyasi, ekonomik və mədəni quruluşuna əhəmiyyət verilir, İslam tarixi haqqında yeni baxışlar meydana gəlir.

Müasir tarixçilik sadəcə millətlər və ya dövlətlər arasındakı müharibələrin, bağlanan müqavilələrin və digər əlaqələrin tarixlərini əzbərləməyi və ya bunları xronoloji olaraq bilməyi tarix saymır. Müasir anlayışa görə, tarix keçmiş çox yaxşı öyrənərək, mövcud vəziyyətə necə gəldiyinin və bu istiqamətdə nə qədər məsafə qət olunduğunun bilinməsidir. Tarixin qayəsi də insanlığın xoşbəxt, inkişaf etmiş şəklində ən öndə, ən başda irəliləməsinin təmin etməkdir. Bu cəhətilə tarix yüksək dəyərlərin həyata keçməsi üçün millətlərin içinə atıldığı bir yarış səhnəsidir (10,s.42-43).

Nəticə. İslam tarixinin gənclər tərəfindən öyrənilməsi xüsusən bu gün labüddür. Gənc nəslin İslam dəyərləri, mənəviyyəti ilə yetişməsi onların gələcəkdə bəşəriyyətə, cəmiyyətə və dövlətə daha faydalı bir nəsil olaraq yetişməsinə səbəb olacaq ki, bu da hər bir dövlətin ən əsas problemdir. Bu böhran və xaosun hökmran olduğu dövrümüzdə İslami dəyərlərə sahib, dövlətimize faydalı olmağa çalışan gənc nəslin yetişdirilməsi ölkəmizə xidmətin ən yaxşı nümunəsi ola bilər. Həzrəti peyğəmbərimiz Muhammədin (s.a.s.) zamanında qaranlıq və böhranlı vəziyyətdə olan insanlıq, İslam dinin gətirdiyi nurla işıqlanmış və İslam mədəniyyəti ilə yetişən gənclər əsrlər boyu insanlığa nümunə olmuşlar.

Hal hazırda bizim qarşımızda duran məqsəd indiki gəncliyə o nümunələri olduğu kimi

çatdırmaqla müasir insanımızın bu nurdan faydalanmasına səbəbkar olmaqdır.

Buna görə də İslam tarixinin öyrənilməsi bizə öz milli və dini kimliyimizi öyrədir, tarixdəki və dünyadakı yüksək mövqeyimizi göstərir, gənclərdə sağlam şüurun formalaşmasına yardımçı olur.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Gülnarə Şirəliyeva “İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının fəaliyyətində Heydər Əliyevin rolu”; Akademik Tarix və Düşünce Dergisi cild10(4); 2023; s.1057-1066.
2. Eyüp Baş, “Bir Akademik Disiplin Olaraq İslam Tarihi” ; Dini araşdırmalar, Temmuz-Aralık 2011, Cilt 14, sayı 39; s. 20-49.
3. İbn İshak “Kitabüs Siyer vel Meğazi”; terc. Ali Bakkal; İstanbul 2013;
4. Mesudi “Muruc ez-zeheb”; terc. Ahsen Batur; İstanbul 2004;
5. Mevlane Şibli; Asrı Saadet; c I, İstanbul 2023.
6. Mustafa Fayda, “Siyer Sahasıdaki İlk Telif Çalışmaları”; Uluslararası 1.İslam Araştırmaları Sempozyumu Bildirimleri; İzmir 1985.
7. M. Şemseddin (Günaltay), “İslamda tarix ve müverrihler” İstanbul,1923.
8. Sabri Hizmetli, “İslam tarihi”, Ankara, 1991.
9. Sabri Hizmetli “İslam tarihçiliyi üzerine” Ankara,1991.
10. Z.Velidi Togan “Ortaçağ İslam alemində tenkidi tarix telakkisi” İslam Tedkikleri Enstitüsü Dergisi, C. I, Cüz 1-4, İstanbul,1953;s. 43-49.
11. Z.Velidi Togan, “Tarihte usul” İstanbul, 1969.
12. Ильхам Алиев, Президент Азербайджанской Республики, «Усиление Исламской солидарности-веление времени; Официальный сайт президента Азербайджанской Республики, 10 мая 2017 <https://president.az/ru/articles/view/23584/print>

Summary

Shola Mammadova

The problem of studying the history of İslam in Azerbaijan and approaches in historiography

Studying the history of İslam is important for Azerbaijan because by learning İslamic history, we are learning about a civilization that has significantly contributed to and influenced world history. With its high moral values, İslam has had a profound impact on people's lives, ethics, spirituality and behaviour.

First and foremost, it has become an integral part of the social and cultural fabric of the Muslim world where the religion spread.

Keywords: *History of İslam, Azerbaijani state, history, The Holy Quran, historiography*

Резюме

Шола Маммадова

Проблемы изучения истории Ислама в Азербайджане и историографические подходы

Изучение истории Ислама важно для Азербайджана, поскольку, изучая Исламскую историю, мы познаем культуру, которая внесла значительный вклад в развитие человечества и повлияла на ход мировой истории. Обладая высокими нравственными ценностями, Ислам оказал глубокое влияние на жизнь людей, их мораль, духовность и поведение. Прежде всего, он стал неотъемлемой частью общественной и культурной структуры мусульманского мира, куда распространилась эта религия.

Ключевые слова: *История Ислама, Азербайджанское государство, история, Священный Коран, историография*